

Они најмудрији и најпросвећенији зову је Вршањ, јер високи надмашује све остале и, пошто је ближа небу, чини се да, донекле, и оправдава такав назив.

Било како било, Црна Гора дјелује злокобно у сваком погледу; сви прилази су јој тешки и опасни. Ниједног трајаног пута, а у њу се може ући, са најмање сметњи, једино преко Црмнице.

Свугдје друго, пружа се гомила лебдећих или наизмијенито наслаганих стијена које показују раскош природе, препуштајући се општем нереду.

Са свих страна изненађују застрашујући процјепи, који као да отварају утробу земље пред погледом незаситог посматрача, и неравнине у којима се у даљини оцртавају непрекидни обриси рушевина некаких великих грађевина, начетих зубом времена. Такве развалине налазе се у римском Напуљу; служиле су као утврђења.

Најубичајенија веза од Котора до Цетиња води преко Шкаљара, остављајући десно Врмац и Тројицу, и преко засека Шпилари којим доминира тврђава Свети Јован.

Овај други пут који води према Врби, првом црногорском селу, је краћи; и мада је најопаснији и сами Црногорци најчешће њега користе за све везе са Котором, а у првом реду када иду у трговину.

Послужио сам се изразом „пут” да бих означио куда се долази до Црне Горе; међутим, истину говорећи, тај израз је неприкладан али ја не могу да нађем ниједан други којим бих изразио своју мисао. Чак ни израз „стаза” не одговара: ово је предено намјерно створен за оне који овдје живе и искључиво за њих. Творац је, без сумње, у сталном складу својих одлука, руковођен узвишеним циљевима, прилагодио човјека земљи и земљу човјеку.

Замислите један амфитеатар са три пространа реда сједећих од којих се сваки састоји из мноштва брда која у утробу готово окомитих превоја не показују никакве трагове живота. Треба се пентрати кроз пукотине које су непрекидно створане распадањем непомичних масива.

У кратким временским размацима налазимо на усјечене пролазе гдје равнотежу може да изгуби и највјештији пјешак, уколико није опрезан, воли планину и мудро се држи за избочине и границе укрупњене преко пукотина стијена.

На другим мјестима тло је прекривено, добрим дијелом, нагомиланим комадима стијена које, будући да нијесу чврсто везане за тло, попуштају под најмањим притиском, чине да се враћамо уназад 15–20 корака, успоравају наше путовање и чине га опасним и тешким. Стога смо с великом муком стигли до прве заравни.

Ту се указао један доста пространи предео, али суров и нераван, такође прекривен дјеловима стијена које су се ту нашле последије одрона, или су их нанијеле бујице. Са тог мјеста, са оне стране Врмца, докле год поглед може да допре, види се Јадрански залив.

Већ са те висине Врмац, мада прилично висок, изгледа изједначен са морским нивоом и са Котором чини једну равну површину.

Желимо ли даље према насељеном дијелу земље? Са овог првог платоа као да и нема никаквог излаза; нови ланац планина уздиже се као огромна препрека. Корачамо веома споро, забринути и неодлучни.

Ипак, напредујемо и у том чврстом камењару откривамо удолине које наговјештавају излаз.

Занимљиво је, уз помоћ водича, узаним стазама залазимо дубоко у земљу: ходамо дуго између планина које су толико близу и сличне једна другој, као и нагибу слојева разних материја из којих се састоје, да се може без имало ризика веровати да су ти отвори ништа друго до процјепи настали земљотресом, или гравитацијом масива, када вјекови нагризу невидљиви ослонац на коме почивају.

Сат касније излазимо из тјеснаца. Путујемо још пуна два сата и готово неосјетно стижемо до другог платоа. Помањем одатле онај први плато као да се стапа са основном линијом пружа далеко у његовом подножју.

Настављамо пут: исти декор са једне стране, а са друге још чуднији предјели: слика постаје тамнија, неприступа-